

Harakers kyrka II

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Harakers prästgård 1:4
Harakers socken
Västerås kommun
Västmanland

Ulf Alström

Harakers kyrka II

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Harakers prästgård 1:4
Harakers socken
Västerås kommun
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2010

Omslagsfoto: Invigningskors i Harakers kyrka. (Foto och photoshop U. Alström.)

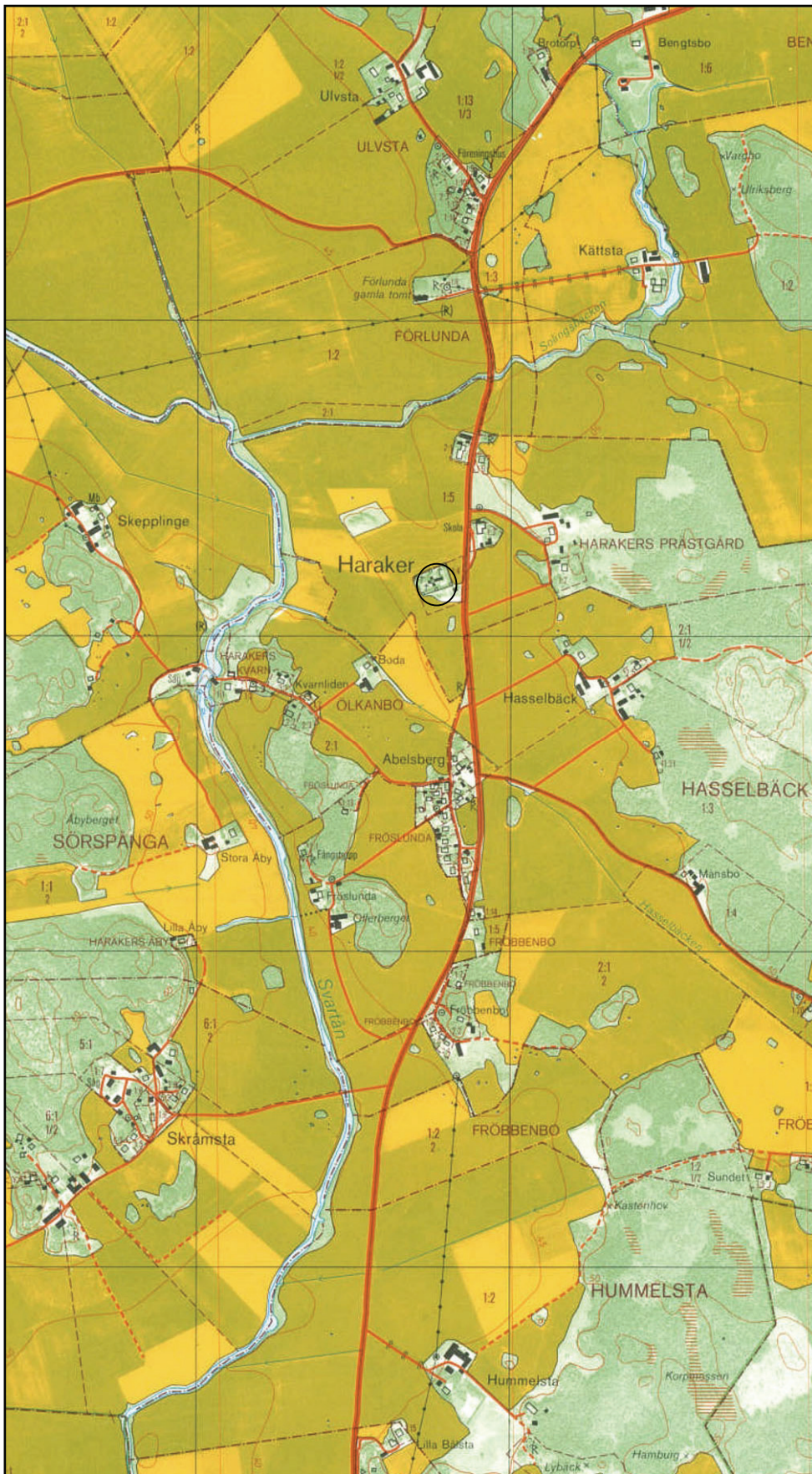
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86255-80-0

Tryck: Just Nu, Västerås 2010.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	6
Bakgrund	6
Målsättning och metod	7
Genomförande	8
Referenser.....	11
Kart- och arkivmaterial	11
Otryckta källor.....	11
Litteratur.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en ring. Utdrag ur ekonomiska kartan. Skala 1:20 000.

Sammanfattning

I september månad 2009 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen en arkeologisk antikvarisk kontroll vid Harakers kyrka i samband med schaktningar för vatten- och tryckavloppsledningar. Syftet med den arkeologiska antikvariska kontrollen var, förutom att skydda kyrkliga anläggningar från skada, att dokumentera smärre anläggningar som skulle kunna skadas av grävarbetet.

I det cirka 65 m långa ledningsschakt som grävdes från kyrktornets södra vägg och ut till kyrkogårdens södra begränsning påträffades rester efter en riven bogårdmur. Muren revs troligen inför en utvidgning söderut av kyrkogården 1846.

I pumpgropan som var cirka 4 m² stor påverkades 7 kistgravar mer eller mindre av schaktningen. Kistgravarna upphörde på 0,9 m djup under nuvarande markyta. Gravarna kan förslagsvis dateras till 1795-1796 eller något senare. ¹⁴C dateringar motsäger inte att så kan vara fallet men de kan heller inte säkert verifiera förslaget. Under den perioden byggdes kyrkan om och utvidgades åt väster vilket innebar att denna del av kyrkogården troligtvis blev mer attraktiv som gravplats eftersom kyrkan kom att ligga närmare området där pumpgropan placerades.

Inledning

På grund av grävarbeten för tryckavloppsledning och vattenledning vid Harakers kyrka har en arkeologisk antikvarisk kontroll utförts i samband med schaktningarna. Den antikvariska kontrollen utfördes av Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län 2009-06-22 (dnr 431-5196-09). Uppdragsgivare var Västerås kyrkliga samfällighet, Fastighetsförvaltningen, vilka även bekostade den antikvariska kontrollen.

Figur 2. Harakers kyrka från sydväst. September 2009. (Foto U. Alström.)

Bakgrund

2007 genomfördes en fukt- och mögelanalys i Harakers kyrka av Svensk Klimatstyrning. Arbetet med dessa analyser innebar att en del markarbeten, både inomhus och utomhus, genomfördes. I samband med dessa arbeten genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen en arkeologisk antikvarisk kontroll som senare avrapporterades i KM:s rapportserie. För bakgrundsmaterialet hänvisas därför till den rapporten (Alström 2008a).

Några relevanta historiska fakta bör ändå redovisas här för förståelsen av resultatet av den antikvariska kontrollen som utfördes 2009.

Haraker kyrkas äldsta historia kan sträcka sig tillbaka till 1100-talet eftersom kyrkan innehar en dopfunt som tillhör den äldsta typen av Mälardalsfuntar. Kyrkan som nu står anses ha sitt ursprung i 1300-talet. Emellertid nämns socknen i de första kända skriftliga källorna 1288 (Hammarskiöld 2004, Jönsson 1982, Ortnamnsarkivet).

Under århundradenas lopp har större och mindre ombyggnader och underhållsarbeten genomförts. De arbeten som förmodligen har påverkat resultatet av den antikvariska kontrollen 2009 var kyrkans utvidgning åt väster 1795-96 då kyrkan förlängdes med sex meter. Under samma period uppfördes även kyrkans torn. 1846 utvidgades kyrkogården varvid södra kyrkogårdsmuren lades om (Hammarskiöld 2004), eller snarare flyttades (min anmärkning).

Målsättning och metod

Den antikvariska kontrollen syftade till att skydda fornlämning från skada, i det här fallet särskilt murar och gravanläggningar av mer omfattande karaktär. Om smärre kulturlager och gravlämningar påträffades skulle dessa dokumenteras på en rimlig ambitionsnivå i förhållande till de kyrkliga lämningarnas kunskapspotential. Dock skulle en bedömning av eventuella kulturlager och anläggningar göras. Om föremål påträffades skulle dessa bedömas utifrån karaktär och ålder. I detta arbete ingick inte insamlande av kistspik eller handtag. Inte heller ben, som återbegravdes i samband med kyrkogårdens återställande, skulle insamlas.

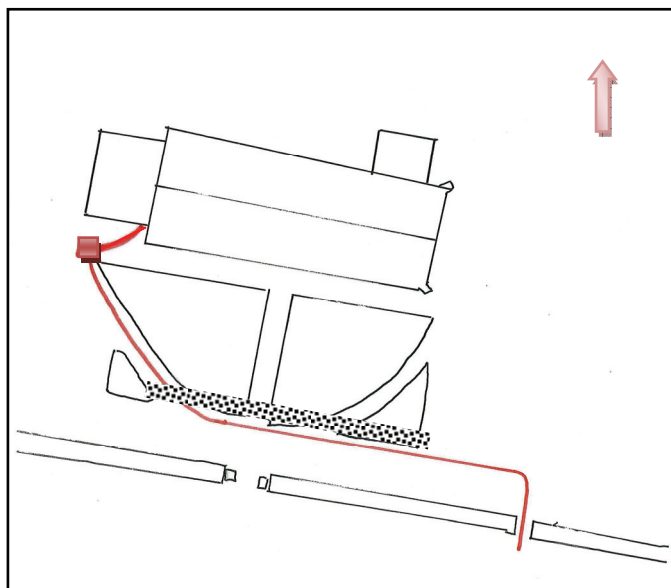

Figur 3. Ben påträffas ofrånkomligen i kyrkogårdsmark. Dessa återbegravdes vid återställandet av schakten. (Foto U. Alström.)

Figur 4. Schaktningarna på kyrkogården utfördes med mindre maskiner som skonade kyrkogårdsmiljön. (Foto U. Alström.)

Genomförande

Figur 5. Haraker kyrka med kyrkogårdens södra begränsning. Röd linje markerar ledningsschaktet. Röd fyrkant markerar pumpgropan. Prickad markering visar den ungefärliga placeringen av en äldre nu rivna kyrkogårdsmur. Schaktplan skala 1:800.

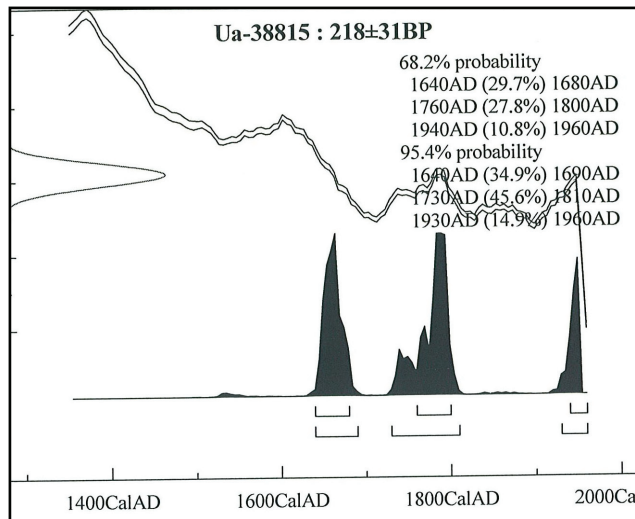
Det långa ledningsschaktet som grävdes från pumpgropan till den södra kyrkogårdsmuren var cirka 60 m långt 0,7-0,9 m djupt och 0,4 m brett (figur 5). Under gångarnas stenmjöl fanns det lera med enstaka lösa ben. Söder om den prickade markeringen fanns även tegel och kalkbruk inblandat i leran. Materialet karaktäriserades i fält som rivningsmaterial efter en äldre mur som använts som utfyllnad när kyrkogården utvidgades söderut med ganska exakt 6 m. Från 1846 finns uppgifter om utvidgningen (Hammariskiöld 2004). Det är inte helt ovanligt att rester efter äldre kyrkogårdsmurar påträffas vid schaktningar på kyrkogårdar. Exempel kan

tas från Enåkers kyrka, Norrby kyrka samt Västerfärnebo kyrka (Alström 2004, 2005, 2008b).

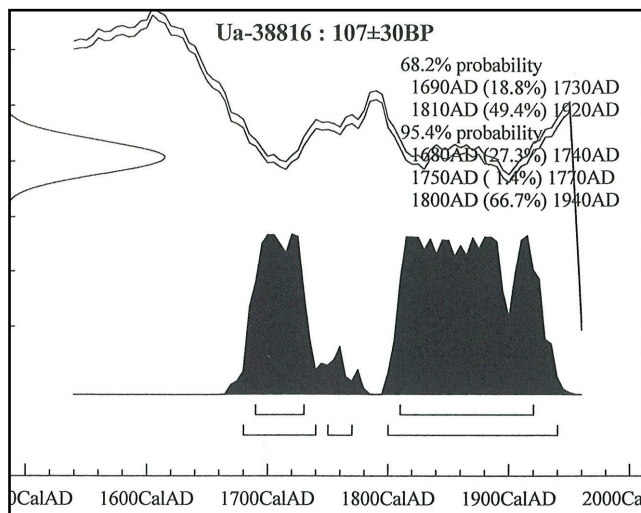

Schaktet från tornets sydvägg och fram till pumpgropan grävdes till ett djup av 0,9 m. Bredden var 1 m och längden cirka 5 m. Från denna sträcka av undersökningen utvaldes ben för två ^{14}C analyser. Benen låg i ren lera.

Figur 6. Schaktet från tornets sydvägg fram till pumpgropan. Pumpgropan är $1,8 \times 2$ m stor och 2 m djup dvs långt djupare än benförande lager. (Foto U. Alström.)

Figur 7. ¹⁴C - provet visar med 95 % sannolikhet att personen avled och begravdes under perioden 1640-1960 vår tideräkning (Possnert 2009). Den mest troliga perioden är dock 1640-1810.

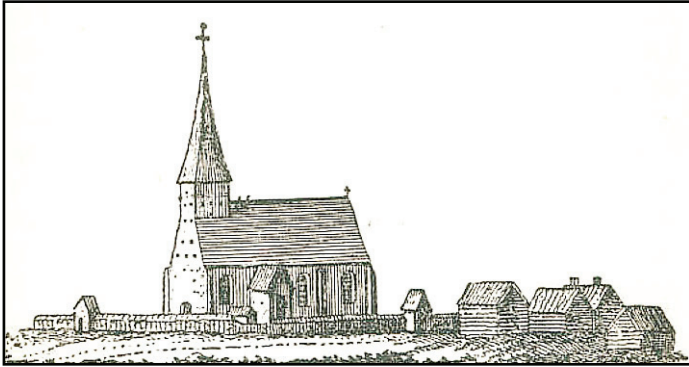
Figur 8. ¹⁴C - provet visar med 95 % sannolikhet att personen avled och begravdes under perioden 1680-1940 (Possnert 2009).

Det är uppenbart att benen i proverna härstammar från en sen period i kyrkans historia. Det ligger nära till hands att datera gravarna till 1795-1796 då långhuset förlängdes västerut med 6 meter samt att tornet byggdes. Anlades dessa gravar i samband med kyrkans utvidgande blev platsen på en gång lite "finare" eftersom de då fick vila intill kyrkans murar och inte cirka sex meter från kyrkans västmur om den gamla kyrkan hade stått kvar.

Utifrån de gravlämningar som påträffades i pumpgropen kan man också slå fast att den medeltida kyrkogården aldrig sträckt sig så långt västerut. Det vill säga att begränsningen bör sökas mellan schakt, pumpgrop och den gamla kyrkans västbegränsning.

I pumpgropen påträffades rester efter 7 kistbegravningar. Lagerföljden i den två meter djupa gropen bestod först av stenmjöl, 0,3 m. Till 0,6 m djup innehöll lagret lera, omrörda ben och dåligt bevarat trävirke efter kistor. Från 0,6 m djup till 0,9 m djup kunde 7 kistbegravningar räknas in. Alla var i dåligt skick och delvis störda av den täta

gravgrävningen. De kistformer som kunde anas antyder inga medeltida utseenden. Det är dock troligt att kistorna kan ha haft olika former som de i t.ex. Sala gruvbys begravningsplats som användes fram till 1600-talets mitt. Här dokumenterades rombiska, rektangulära och trapetsoida former (Bäckström & Sundström & Onsten-Molander 2009). Dessa former går tillbaka till den äldsta kristna begravningstraditionen (se t.ex. Blomqvist & Mårtensson 1963).

Figur 9. Harakers kyrka på 1750 talet dvs före den stora ombyggnaden 1795–1796. (Bild från Grau 1754, nytryck 1904.) Det är rimligt att anta att pumpgropens kistbegravningar ligger utanför den avbildade bogårdsmurens västra begränsning.

Endast en klädesdetalj påträffades i pumpschaktet där 7 begravingar skett och det var en hake gjord i en kopparlegering. Haken sparades inte efter bilddokumentation.

Figur 10. Haken i kopparlegering. Här återgiven i skala 1:1. (Bild U. Alström.)

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Ekonomiska kartan. Skultuna 11G:46. Skala 1:20 000.

Ortnamnsarkivet. Harakers socken.

Otryckta källor

Hammarskiöld, R., 2004. Harakers kyrka. Kulturhistorisk karaktäristik. Västerås stift. Västerås.

Possnert, G., 2009. Resultat av ¹⁴C datering av ben från Västmanland. Harakers kyrka. Ångströmlaboratoriet, Tandemlaboratoriet. Uppsala universitet.

Litteratur

Alström, U., 2004. Norrby kyrka II. Antikvarisk kontroll. Västmanlands läns museum Kulturmiljöavdelningen rapport A 2004:A59. Västerås.

Alström, U., 2005. Enåkers kyrka. Antikvarisk kontroll. Västmanlands läns museum Kulturmiljöavdelningen rapport A 2005:A41. Västerås

Alström, U., 2008a. Harakers kyrka. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2008:15. Västerås.

Alström, U., 2008b. Västerfärnebo kyrka. Antikvarisk kontroll. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2008:84. Västerås.

Blomqvist, R. & Mårtensson, A. W., 1963. Fynd från Ultima Thule. Archaeologica Lundensia. Kulturhistoriska Museet. Lund. Lund.

Bäckström, Y. & Sundström, A. & Onsten-Molander, A., 2009. Sala gruvkyrkogård. Liv och död vid Sala silvergruva. Etapp 1. Forskningsgrävning. SAU. Uppsala

Jönsson, S., 1982. Harakers kyrka. I Kyrkorna i Västmanlands län (red. B. Lansson & H. Mossberg). Västmanlands nyheter. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	KM 09066
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5196-09 2009-06-22
<i>Undersökningsperiod:</i>	2009-09-21,24
<i>Arkeologtimmar:</i>	13,5 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 65 m ledningsschakt samt 4 m ² pumpgrop
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Harakers kyrka Harakers prästgård 1:4
<i>Ekonomisk karta:</i>	Skultuna 11G:46
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6628200 Y 1536740
<i>Inmätningssätt:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	1 schaktplan, 5 färgbilder. Förvaras på VLM
<i>Fynd:</i>	1 hake som endast bildokumenterades.